

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید مدنی آذربایجان
دانشکده الهیات و معارف اسلامی
گروه فقه و حقوق اسلامی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد
رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

بررسی تطبیقی تشدید مجازات در فقه امامیه و حنفیه

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر محمد امین فرد

جناب آقای دکتر مرتضی حاجی پور

پژوهشگر:

عبدالعزیز ارخی

دی ماه/۱۳۹۲

تبریز / ایران

أ

استاد محترم

دانشگاه آزاد اسلامی آذربایجان

تأییدیه اعضای هیئت داوران حاضر در جلسه دفاع
از پایان نامه کارشناسی ارشد/رساله دکترا

شماره: .....
تاریخ: .....
صفحه: ۱ از ۱ صفحه

بسمه تعالی

اعضای هیئت داوران نسخه نهایی پایان نامه خانم/ آقای .....
تحت عنوان .....
را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده، پذیرش آن را جهت نیل به درجه کارشناسی ارشد/دکتری مورد تأیید قرار دادند.

امضاء	رتبه علمی	نام و نام خانوادگی	اعضاء هیأت داوران
	استاد دایم	دکتر محمد رهین فرد	۱. استاد یا اساتید راهنما:
	استاد دایم	دکتر مهدی حسینی	۲. استاد یا اساتید مشاور:
	استاد دایم	دکتر رضا رهین فرد	۳. استاد ناظر:
			۴. استاد ناظر:
			۵. استاد ناظر:
	استاد دایم		۶. نماینده اداره تحصیلات تکمیلی:

F-۰۴۲۰-۱۰/۰۱

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
دانشگاه تربیت معلم آذربایجان
اداره کل تحصیلات تکمیلی

« به نام خدا »

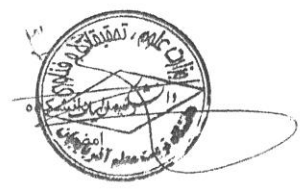
صور تجلسه نتیجه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

طبق درخواست شماره ۱۳۹۷/۱۱۱۱۱۱۱۱ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۱ تحصیلات تکمیلی دانشکده الهیات و معارف اسلامی و مجوز شماره ۱۳۹۷/۱۱/۱۱ مورخ ۱۳۹۷/۱۱/۱۱ تحصیلات تکمیلی دانشگاه جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای/خانم عبدالعزیز ارخی به شماره دانشجویی ۱۳۹۷/۱۱/۱۱ در رشته فلسفه و منطق شهرستان گرایش تحت عنوان «...» در حضور هیئت داوران مرکب از:

- ۱- استاد یا اساتید راهنما: دکتر محمد امین فرد
- ۲- استاد یا اساتید مشاور: دکتر مرتضی حاجی پور
- ۳- عضو هیئت داوران: دکتر رضا الهامی
- ۴- عضو هیئت داوران:
- ۵- نماینده اداره کل تحصیلات تکمیلی در گروه

امضاء
امضاء
امضاء
امضاء

برگزار شد و با درجه ... نمره ... ارزشیابی گردید.
با نمره ۱۸

تقدیم به :

پدر و مادر عزیزم

ستارگان پر فروغ شبهای من

و

همسرم

کسی که مفهوم توانستن را برایم معنا کرد.

تقدیر و تشکر

سپاس و ستایش پروردگار عالمیان را که در سایه الطاف بیکران خویش توانایی انجام این پژوهش را عنایت فرمود. آنگاه که از ارزش معلم سخن به میان می آید، معیارهای سنجش سر تسلیم فرود آورده و قلم نیز جرأت پرواز در این حریم را به خود نمی دهد. لیکن به مصداق «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ لَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ» بر خود لازم می دانم از زحمات بی شائبه و راهنمایی های ارزنده استاد بزرگوارم، جناب آقای دکتر محمد امین فرد که همواره خضر راهم بودند، کمال امتنان و تشکر را بنمایم. بدیهی است این پایان نامه با روشنگری و مساعدت ایشان رنگ وجود یافته است.

همچنین از استاد ارجمند جناب آقای دکتر مرتضی حاجی پور که به عنوان استاد مشاور قبول زحمت فرموده و با نظرات موشکافانه خویش در انجام این مهم یاریم نمودند، نهایت سپاسگزاری را دارم.

در پایان از ریاست محترم دانشکده الهیات و معارف اسلامی و معاونت محترم آموزشی دانشکده و اساتید معظم گروه فقه و حقوق اسلامی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان به مصداق «مَنْ عِلْمُنِي حُرْفًا فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْدًا» که در طول مراحل تحصیل، خوشه چین خرمن اندیشه و دانایی آنان بودم، صمیمانه تقدیر و تشکر می نمایم.

چکیده:

تغلیظ در لغت به معنای غلیظ کردن و موردی را بر کسی سخت و درشت نمودن است و در اصطلاح، به معنای تشدید کردن مجازات و در مورد دیه، افزودن یک سوّم، به دیه انتخابی می باشد.

اصلی ترین دلایل نقلی تغلیظ مجازات عبارتند از:

۱. حرمت مکان ۲. حرمت زمان ۳. تکرار جرم ۴. تعدد جرم

شارع مقدّس به علّت حرمت خاصّی که به مکان بیت الله الحرام و حرم مکه مکرمه و همچنین ماههای حرام (ذو القعدة، ذو الحجه، محرّم و رجب) قائل شده، جنایات صورت گرفته در این مکان و زمان ها را مشمول تشدید یا تغلیظ مجازات قرار داده است که فقهای اسلام در اصل آن اتفاق نظر داشته و در برخی مصادیق دارای اختلاف نظر می باشند. خداوند متعال در قرآن کریم طی آیاتی حرمت این مکان و زمانها را مورد تأکید قرار داده است.

همچنین مبحث تعدد و تکرار جرم از جمله مواردی هستند که در تمامی متون فقهی و روایی فقها و محدثین اسلام مورد اشاره بوده و مرتکبین آنها به شدت مورد سرزنش قرار گرفته اند. از نظر عقلی نیز بسیار واضح است که این اعمال مذموم بوده و مرتکبین آنها با تشدید مجازات همراه خواهند شد.

در این پایان نامه علت بوجود آمدن تغلیظ مجازات، تأثیر هتک حرمت برخی زمانها و مکانها در تشدید مجازات، اینکه تعدد و تکرار چگونه و با چه شرایطی باعث تشدید مجازات می گردند، علل محدود شدن تغلیظ دیه به ماههای حرام و حرم مکه مکرمه، نوع نگرش فقهای امامیه و حنفیه به موضوع تغلیظ مجازات و تطبیق نظرات و ذکر وجوه اختلاف و اشتراک آنها مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

کلید واژه : تغلیظ، دیه، جرم، مجازات، فقه امامیه، فقه حنفیه، حرم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه.....
۳	فصل اول: تعاریف و کلیات.....
۴	۱-۱- پیشینه تحقیق.....
۵	۱-۲- سؤالات تحقیق.....
۵	۱-۳- فرضیه ها.....
۶	۱-۴- روش تحقیق.....
۶	۱-۵- اهداف تحقیق.....
۶	۱-۶- ضرورت تحقیق.....
۸	۱-۷- تعاریف و اصطلاحات.....
۸	۱-۷-۱- تعریف جرم از منظر فقها.....
۹	۱-۷-۲- تعریف جرم از منظر حقوق.....
۱۱	۱-۷-۳- مجازات.....
۱۲	۱-۷-۴- تغلیظ.....
۱۲	۱-۷-۵- تکرار جرم.....
۱۳	۱-۷-۶- تعدد جرم.....
۱۳	۱-۷-۷- حد.....

۱۴	..... ۱-۷-۸- ديه
۱۵	..... فصل دوّم: ادله فقهي و حقوقی تشديد مجازات.....
۱۶	..... ۱-۲- ادله فقهي تشديد مجازات.....
۱۶	..... ۱-۱-۲- قرآن کریم.....
۱۷	..... ۱-۱-۱-۲- حرمت زمان.....
۲۴	..... ۱-۱-۲- حرمت مکان.....
۲۸	..... ۱-۱-۳- انتساب به پیامبر (ص).....
۲۹	..... ۱-۲- سنت.....
۳۰	..... ۱-۲-۱-۲- تغليظ در مجازات ارتکاب قتل در ماههای حرام.....
۳۰	..... ۱-۲-۱-۲- روایات فقه امامیه.....
۳۰	..... ۱-۲-۲-۱-۲- روایات فقه حنفیه.....
۳۱	..... ۱-۲-۲- ارتکاب قتل در حرم مکه مکرمه.....
۳۱	..... ۱-۲-۲-۱-۲- روایات فقه امامیه.....
۳۲	..... ۱-۲-۲-۲- روایات فقه حنفیه.....
۳۲	..... ۱-۲-۳- تغليظ در مجازات زنا.....
۳۲	..... ۱-۲-۳-۱-۲- روایات فقه امامیه.....
۳۶	..... ۱-۲-۳-۲- روایات فقه حنفیه.....
۳۷	..... ۱-۲-۴- تغليظ در مجازات شرب خمر.....
۳۹	..... ۱-۲-۴-۱-۲- روایات فقه امامیه.....
۴۰	..... ۱-۲-۴-۲- روایات فقه حنفیه.....

۴۲	..... ۲-۱-۲-۵- تغلیظ در مجازات سرقت
۴۲	..... ۲-۱-۲-۵-۱- روایات فقه امامیه
۴۴	..... ۲-۱-۲-۵-۲- روایات فقه حنفیه
۴۵	..... ۲-۲- ادله حقوقی تشدید مجازات
۴۵	..... ۲-۲-۱- لزوم اصل مجازات
۴۶	..... ۲-۲-۲- لزوم تشدید مجازات
۴۷	..... ۲-۲-۳- تکرار جرم
۵۰	..... ۲-۲-۴- تعدد جرم
۵۲	..... ۲-۲-۵- ملاک تفکیک تعدد و تکرار
۵۵	..... ۲-۲-۶- حدود و نحوه تشدید مجازات در تعدد و تکرار
۵۹	..... فصل سوّم: بررسی تطبیقی علل تشدید مجازات در فقه امامیه، حنفیه و حقوق موضوعه ایران
۶۰	..... ۳-۱- تکرار
۶۰	..... ۳-۱-۱- تکرار زنا و نظایر آن (تفخیز و مساحقه)
۶۰	..... ۳-۱-۱-۱- اقوال و نظرات فقه امامیه
۶۳	..... ۳-۱-۱-۲- اقوال و نظرات فقه حنفیه
۶۳	..... ۳-۱-۱-۳- آراء و نظرات حقوقی
۶۴	..... ۳-۱-۱-۴- مناقشه و ترجیح اقوال
۶۵	..... ۳-۱-۲- تکرار شرب خمر
۶۶	..... ۳-۱-۲-۱- اقوال و نظرات فقه امامیه

- ۶۷ ..... ۱-۲-۲-۲-اقوال و نظرات فقه حنفیه
- ۷۰ ..... ۱-۲-۳-آراء و نظرات حقوقی
- ۷۰ ..... ۱-۲-۴-مناقشه و ترجیح اقوال
- ۷۲ ..... ۱-۳-تکرار سرقت
- ۷۳ ..... ۱-۳-۱-اقوال و نظرات فقه امامیه
- ۷۸ ..... ۱-۳-۲-اقوال و نظرات فقه حنفیه
- ۸۱ ..... ۱-۳-۳-آراء و نظرات حقوقی
- ۸۳ ..... ۱-۳-۴-مناقشه و ترجیح اقوال
- ۸۴ ..... ۲-۳-هتک حرمت برخی زمانها
- ۸۵ ..... ۱-۲-۱-ارتکاب قتل در ماههای حرام
- ۸۶ ..... ۱-۲-۱-اقوال و نظرات فقه امامیه
- ۹۰ ..... ۲-۱-۲-اقوال و نظرات فقه حنفیه
- ۹۰ ..... ۲-۱-۳-آراء و نظرات حقوقی
- ۹۳ ..... ۲-۱-۴-مناقشه و ترجیح اقوال
- ۹۵ ..... ۲-۲-۱-ارتکاب جرم در ماه رمضان
- ۹۶ ..... ۱-۲-۲-اقوال و نظرات فقه امامیه
- ۹۷ ..... ۲-۲-۲-اقوال و نظرات فقه حنفیه
- ۹۸ ..... ۲-۲-۳-آراء و نظرات حقوقی
- ۹۸ ..... ۲-۲-۴-مناقشه و ترجیح اقوال
- ۹۹ ..... ۳-۳-هتک حرمت برخی مکانها

۹۹	..... ۱-۳-۳- ارتکاب قتل در حرم مکه مکرمه
۹۹	..... ۱-۳-۳-۱- اقوال و نظرات فقه امامیه
۱۰۴	..... ۲-۳-۳-۱- اقوال و نظرات فقه حنفیه
۱۰۵	..... ۳-۳-۳-۱- آراء و نظرات حقوقی
۱۰۵	..... ۴-۳-۳-۱- مناقشه و ترجیح اقوال
۱۰۶	..... نتیجه
۱۰۸	..... منابع و مآخذ

جرم یک پدیده اجتماعی است که بر خلاف اخلاق حسنه و نظم عمومی از سوی بزهکاران جامعه تحقق یافته و آثار زیانباری نیز به بار می آورد و نظام حاکم نیز به عنوان احکام حکومتی بایدها و نبایدهایی را جهت جلوگیری و یا کاهش جرم تعیین می کند؛ بطور مثال در جامعه اسلامی شرب خمر، کشف حجاب، سرقت و روابط زن و مرد نامحرم جرم تلقی می شود.

جرم به عملی که برخلاف تکالیف شرعی و فعل یا ترک فعلی که بر ضد باورها و سنت های اجتماعی واقع شده باشد، و مجازاتی نیز برای مرتکب تعیین شده باشد، تعریف می شود. به عبارت دیگر مجرم، یک متجاوز به حریم جامعه و اشخاص است که با ارتکاب آن، نظم عمومی را به هم زده و یا حق کسی را تضییع کرده است.

در رابطه میان جرم و مجازات، بطور معمول مجازات را دارای نقشی تعیین کننده برای کاهش جرم می دانند و حتی گاهی برخی از دیدگاهها بر آن، به عنوان مهمترین و تنها راه حل کاهش جرم تأکید ویژه دارند.

به صورت سنتی در اکثر جوامع در بحث درباره کنترل جرم و نظم اجتماعی، بیشترین اهمیت به مجازات داده می شود و بیان می شود که اگر مجازات درست اعمال شود، جرمی رخ نخواهد داد.

آثار اجتماعی تعیین مجازات نسبت به مجرم، ایجاد تعادل و توازن و امنیت در جامعه است. در این راستا مجازاتها باید آزار دهنده، به نحوی که بازدارنده باشد، تعیین شود. عوامل و عناصر مختلفی می تواند در جلوگیری از وقوع یک جرم تأثیر گذار باشد از جمله این عناصر، افزایش هزینه در ارتکاب جرم است.

نظام فقهی و حقوقی جامعه باید هزینه ارتکاب جرم را برای مجرمان افزایش دهد و یکی از راههای افزایش هزینه، که مهمترین این راههاست، افزایش و تشدید مجازات است.

در برخی از موارد، شارع مقدس با توجه به دلایل و حکمتهای تشریحی احکام، موارد امتداد برخی از مجازاتها را بیشتر و افزونتر از مقدار تعیین شده، قرار داده و به نوعی آن را تغلیظ و تشدید نموده است.

درباره تشدید مجازات مجرمان، فقها و علمای بزرگ اسلام، چه در فقه امامیه و چه در فقه حنفیه اقوال و نظرات مختلفی را ذکر کرده اند که در برخی موارد دارای اشتراک اند و در برخی موارد نیز اختلاف نظر دارند. در این پایان نامه به تفصیل درباره این موضوع بحث خواهد شد.

فصل اوّل

تعاریف و کلیات

۱-۱- پیشینه تحقیق

مسأله تشدید و تغلیظ مجازات، از مهمترین احکام فقهی و حقوقی است که در کتب فقهی فقهای اسلام و حقوقدانان مسلمان مورد بررسی قرار گرفته است. هرکدام از مذاهب فقهی با توجه به فقه و روایات خود، به این مسأله پرداخته و احکام خاصی را بر آن مترتب ساخته اند. در حقوق موضوعه و قانون مجازات اسلامی ایران نیز این مورد از موارد مبتلا به جامعه بوده و در محاکم قضایی از سهم زیادی برخوردار است.

باتوجه به نیاز مجامع فقهی به بحث و تعامل بیشتر مذاهب با یکدیگر جهت رسیدن به نتیجه شفاف، و با توجه به اینکه این موضوع تا به حال به صورت تطبیقی مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است، و تا آنجا که تحقیق شد پیرامون این موضوع پایان نامه و مقاله ای به صورت تطبیقی ثبت نشده است، هرچند که فقها پیرامون تغلیظ مجازات، به صورت مفصل در کتب فقهی و در بخش حدود و دیات به بحث پرداخته اند، این پایان نامه بر آن است تا مسأله تغلیظ مجازات را در دو مذهب حنفیه که نسبت به سایر مذاهب فقهی اهل سنت بیشتر با مسائل قضایی برخورد داشته و همچنین فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران مورد بررسی قرار دهد تا شروعی برای پژوهشهای بعدی باشد.

۱-۲- سؤالات تحقیق

۱. ملاک و مناط تغلیظ مجازات چیست؟
۲. چرا در چهار ماه حرام، میزان دیه نفس افزایش می یابد؟
۳. آیا تغلیظ مجازات در ماههای حرام عام است یا فقط شامل جنایات بر نفس می شود؟
۴. آیا شرایط مختلف زمانی و مکانی در تغلیظ مجازات کیفری و دیات مؤثر است؟

۱-۳- فرضیه ها

۱. از نظر فقهای اهل تشیع و نیز فقهای مذهب حنفیه، احکام جاری در این مورد تعبّدی می باشد و تبعیت از آن تنها به خاطر حکم شارع است.
۲. مبانی این حکم در فقه شیعه به علت وجود روایات و قرآن کریم می باشد و در فقه حنفیه، هتک حرمت نیز مورد تأکید قرار گرفته است.
۳. از نظر فقهای شیعه شامل جنایت بر اعضا نمی شود ولی طبق نظر برخی فقهای اهل سنت که مذهبی مبتنی بر قیاس است، این امر امکان پذیر می باشد.
۴. طبق نظر فقهای فریقین در مواردی امکان پذیر می باشد.

۱-۴- روش تحقیق

روش کار در تدوین این پایان نامه، بصورت کتابخانه ای و توصیفی تحلیلی می باشد. رجوع به منابع دسته اول فقهی و روائی در میان فریقین و استخراج مطالب مهم و مرتبط، تطبیق و بررسی آراء مختلف در این زمینه و سپس ترجیح قول برتر با ذکر ادله و اثبات این انتخاب، روش تحقیق در این پایان نامه می باشد.

۱-۵- اهداف تحقیق

علت بوجود آمدن تغلیظ مجازات، تأثیر هتک حرمت برخی زمانها و مکانها در تشدید مجازات، بررسی اینکه تعدد و تکرار چگونه و با چه شرایطی باعث تشدید مجازات می گردند، علل محدود شدن تغلیظ دیه به ماههای حرام و حرم مکه مکرمه، بررسی نوع نگرش فقهای امامیه و حنفیه به موضوع تغلیظ مجازات و تطبیق و مقایسه نظرات و ذکر وجوه اختلاف و اشتراک آنها.

۱-۶- ضرورت تحقیق

بررسی و شناخت علل تشریح احکام و آثار و شرایط شکل گیری یک جرم و تطبیق آن با نظر فقهای حنفیه و اجرای مجازات ها با توجه به مقتضیات زمانی و مکانی و همچنین به دلیل اینکه تاکنون پایان نامه یا مقاله ای به صورت متمرکز و منحصر به این موضوع در این مورد نگاشته نشده است، ضرورت نگارش یک پایان نامه و بررسی مبانی و احکام و آثار و دلایل تغلیظ مجازات به عنوان بخشی از حقوق جزایی اسلام لازم به نظر می رسد.

ضرورت دیگر چنین مطالعات تطبیقی، از تشکیل حکومت اسلامی شیعه در ایران ناشی می شود که احکام و دستورات مختلف مذهب شیعه را با سایر مذاهب مقایسه کرده و قانونی جامع در حقوق ایران تدوین گردد.

۷-۱- تعاریف و اصطلاحات

۱-۷-۱- تعریف جرم از منظر فقها

جرم، مانند بسیاری از اصطلاحات، دارای معنی لغوی و اصطلاحی است. معنی لغوی (جرم) عبارت است از کندن و قطع کردن میوه از درخت.^۱ و در اصطلاح فقهی، جرم به ارتکاب کارهای زشت و ناپسند و مخالف حق و عدل اطلاق می شود.^۲

فقهای اسلام تعاریف مختلفی از جرم نموده و مصادیقی از آن را برشمرده اند. فقها در تعریف جرم از عقاید دینی الهام می گیرند و آن را تضييع و تجاوز به حق الله و حق الناس می دانند. لذا از نظر شارع، جرم شامل مواردی است که دارای مفساد اجتماعی و مفساد شخصی است درحالی که موارد اخیر در عرف همیشه قابل مجازات نیستند. ارزشهایی که در حقوق اسلام قابل احترام هستند عبارتند از: جان، مال، عقل، شرف و دین افراد که تجاوز به هریک از این ارزشها مستوجب ضمانت اجراهای کیفری، دنیوی و اخروی است.

از دیدگاه برخی منابع، جرم از لحاظ شرعی عبارت است از انجام فعلی که شارع، آن را حرام کرده است یا ترک فعلی است که شارع، آن را واجب ساخته است. به عبارتی دیگر جرم در اصطلاح شرع، منطبق با معنای لغوی این کلمه و مترادف با گناه به معنای عام است. (هر گناهی که باشد) خواه مجازات دنیوی یا اخروی داشته باشد. ولی بعضی از فقها فقط آنچه را که شارع اسلام برای آن مجازات دنیوی اعم از حد یا تعزیر تعیین کرده، جرم نامیده اند. عدّه دیگری از فقها از گناهی که شارع برای آن مجازات دنیوی اعم از

۱ - عمید، فرهنگ عمید، ص ۱۲۷

۲ - (امام) خمینی، تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۳۰۷